

Posudek k disertační práci

Mgr. Klára Verzichová, *Starověká teologie Samaritánů: specifická funkce interpolací, duplikací a dalších textových změn v Samaritánském pentateuchu.*

Téma disertační práce je pojednáno v osmi hlavních částech: (1) kdo jsou Samaritáni, (2) dějiny bádání, (3) samaritánské písemnictví (samaritánské nápisy, rukopisy Samaritánského pentateuchu, kroniky a historické texty, Samaritánské biblické komentáře), (4) kumránské texty (proto-samaritánský text, Reworked Pentateuch), (6) Analýza textů (metodika práce s texty, rozbor textů knih Exodus a Deuteronomium), (7) Samaritánské Desatero – Komparace, (8) závěr. Dále práce obsahuje seznam zkratk, rejstřík jmen, bibliografii a anglické shrnutí. K práci byla dodána Errata.

Ad (1) kdo jsou Samaritáni.

- Str. 10: „přestože Samaritáni v minulosti obývali převážně území starověké oblasti Samaří, přičkl se jim název Samaritáni, nikoli Samařané, neboť zde byla snaha odlišit pojmenování pro obyvatele oblasti Samaří od pojmenování specifické náboženské skupiny.“ Autorka to dokládá odkazem na Anderson, *The keepers ...* (pozn. 19). Tvrzení je pravdivé jen částečně a diskuze nedostatečná. Tvrzení platí zejména pro současnou schematizující terminologii, která ale v minulosti nebyla tak jasně rozlišená. V hebrejštině nelze mezi oběma výrazy rozlišit, rozlišení pochází z řecké terminologie. Je patrně odvozené od dvou řeckých názvů: *Samareia* (hlavní město „Samaří“, někdy i název pro celou provincii) a *Samaritis* („Samařsko“ – název pro řeckou provincii s hlavním městem Samaří). Např. Flavius Josephus používá obě řecká označení – *Samareis* a *Samareitai* („Samařané“ a „Samaritáni“) – jako synonyma. K tomu viz zejména R. Egger, *Josephus und die Samaritaner*, Freiburg – Göttingen, 1986.

Ad (2) Dějiny bádání.

- Str. 12, odst. 2.1. Samaritánský pentateuch (dále zkracuji SP). Zásadní věc: nové kritické vydání Samaritánského pentateuchu se nyní připravuje na Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg pod vedením prof. Dr. Stefana Schorche. Vzhledem k tomu, že téma disertační práce se podstatně týká SP, by bylo dobré tento projekt, ze kterého existuje mnoho dílčích výstupů právě k SP, alespoň zmínit. Mnohé výstupy jsou dostupné i online (cf. např. <https://halle.academia.edu/StefanSchorch>).
- Str. 16: „prezident S.E.S.“ co to je za zkratku? Société d'études samaritaines? Není uvedeno ve zkratkách.

Ad (3) Samaritánské písemnictví

V této části autorka shrnuje většinu známých samaritánských písemných pramenů. Nedostatkem ale je, že čerpá převážně ze sekundární literatury, často bez odkazů na vydání citovaných pramenů. Mnoho odkazů tak je ze shrnujících prací Kartveit, *The origin of Samaritans*; Bowman, *Samaritan documents*, a z knih Andersona. Na úrovni doktorátu je třeba pracovat s *editio princeps*, když už se o daných textech píše, a tam ověřovat. Práce převážně se sekundární literaturou zde představuje pouze syntézu syntézy. Uvádím příklady spolu s dalšími body:

- Str. 19-21: nápisy z hory Gerizim. Autorka uvádí přesné údaje o nalezených nápisích (kolik jich bylo, kdo je našel, v jakém písmu, kdo je přeložil a komentoval, atd.). Ale jedinou referencí je Kartveit, *The Origin of the Samaritans*, tedy pouze sekundární literatura. *Editio*

princeps se vůbec nezmiňuje (viz Magen – Misgav – Tsfania, *Mount Gerizim Excavation I: The Aramaic, Hebrew and Samaritan Inscriptions*, Jerusalem, 2004). Ověřila autorka tyto základní informace v *editio princeps*, když jej ani nezmiňuje? Dále, str. 19: není jisté, že mezi nápisy jsou texty z doby perské, vše vypadá spíš na dobu helénistickou (viz paleografická a historická analýza nápisů v Dušek, *Aramaic and Hebrew Inscriptions from Mt. Gerizim...*, Leiden – Boston: Brill, 2012). Absence odkazu na jakoukoli pořádnou analýzu nápisů z hory Gerizim je zarážející s ohledem na to, že hora Gerizim hraje důležitou roli v teologii Samaritánů a jejich Pentateuchu, zejména v dodatku k 10. přikázání, jak o tom autorka sama píše (viz disertace, str. 140). A starověká teologie Samaritánů je hlavním tématem disertace.

- Str. 20, pozn. 83, též str. 149: proč je francouzská publikace od Ph. Bruneau uvedena bez akcentů a uvozovek v názvu článku? Správně je „‘Les Israélites de Délos’ et la juiverie délienne“. Četla autorka uvedený článek nebo cituje něco, co vůbec neměla v ruce?
- Str. 21, odst. 3.1.3, nadpis „nápis z přelomu století“. O přelom jakého století se jedná? Na str. 21-23 se zmiňují nápisy z 1. nebo 2. století, 3. nebo 4. stol., nápis z doby křížácké, nápis z 6. stol. atd... Opět: edice těchto primárních nápisů nejsou zmíněny.
- Str. 24ff.: rukopisy SP. Opět se čerpá především ze shrnujících prací (především Anderson, Anderson a Gilles, Montgomery), téměř bez odkazů na podrobně zaměřené práce o textech, o kterých se píše. Co se týče svitku Abiša, za zmínku by stála aspoň publikace Pérez Castro, *Séfer Abiša*, Madrid, 1959; dále Crown, „The Abisha Scroll of the Samaritans,“ *Bulletin of the John Rylands University Library of Manchester* 58 (1975), 36-65.
- Str. 27 dole: věta „..., které tak měly vysvětlovat původ Samaritánů v Kútských (2Kr 17, 24-41)“ je nejasná.
- Str. 33: odst. 3.3.4 Adlerova kronika. Autorka píše o vydání kroniky Adler – Sélisohn (nikoli Seligson!), ale vůbec neodkazuje na vydání této kroniky (*Revue des études juives* 44-46, 1902-1903). Odkud tedy čerpá informace o textu? Opět pouze z druhé ruky bez ověření?

Zásadní dotaz k části 3. Samaritánské písemnictví: jaký má celá tahle část 3 smysl vzhledem k tématu doktorátu? Proč je potřeba shrnovat především na základě údajů „z druhé ruky“ informace o mnohých samaritánských textech, včetně středověkých a pozdějších pramenů, když se s většinou těchto textů vůbec nepracuje v samotné analýze v následujících oddílech doktorátu? Kvalitně zpracované syntézy k písemnictví Samaritánů jsou široce dostupné jinde. V Závěru (str. 141) je náznak zdůvodnění: „v další části disertace bylo představeno základní samaritánské písemnictví, kterému nebyla dosud v českém prostředí věnována prakticky žádná pozornost, a které je přitom důležité pro dotvoření kompletního obrazu o komunitě Samaritánů“ – cílem disertace přece není popularizace Samaritánů v rámci českého prostředí, ale základní výzkum v oblasti SP.

Ad (4) Kumránské texty

Hned v úvodu se opět objevuje problém s necitováním autorů, na které se odkazuje. Str. 38, 2. odst. „Systém datace vytvořil Frank Moore Cross ...“ ... a dále se rozepisuje rozdělení kumránských rukopisů do několika skupin. Ale Crossova studie ke kumránským rukopisům není nikde v textu uvedena! Místo toho se odkazuje na Segerta, *Synové světla a synové tmy...*, což je sice kvalitní kniha, ale pouze popularizační. Opět se zdá, že se jedná o informaci z druhé ruky.

Celkově je shrnutí o kumránských textech přiměřené a obsahuje většinu základních informací k tématu práce (různé typy písma včetně paleohebrejského, charakteristika různých textových skupin biblických textů z Kumránu včetně skupiny tzv. pre-samaritánských textů). Nicméně, pre-samaritánským textům se v dalších částech disertace věnuje velká pozornost. Proto by bylo potřeba se alespoň pokusit o to, zasadit tyto texty do prostředí starověké Palestiny v době helénistické a římské (např. jaké skupiny mohly tento typ textů používat?). Pre-Samaritánské texty z Kumránu se také někdy označují jako „Palestinský typ textu“ – to má své důvody.

Str. 41, 4.1, 3. odst.: „Nicméně je třeba mít na paměti, že ze sbírky Kumránských textů, které můžeme označit za proto-samaritánské, se dochovaly pouze fragmenty, a tudíž nemůžeme přesně vědět, zda přece jen některé ze starověkých textů neobsahovaly něco ze samaritánské ideologie.“ To je pravda. Ale otázka, zda jsou tyto texty samaritánské nebo ne, již bylo věnováno mnoho studií. Někteří měli za to, že pozadí některých aspektů kumránských nálezů může být samaritánské (např. M. Baillet, „Le texte samaritain de l'Exode dans les manuscrits de Qumran“, in A. Caquot et al., *Hommages à André Dupont-Sommer*, Paris, p. 363-381), nicméně tento názor byl později opuštěn. Samaritáni patrně s Kumránem nemají nic společného, snad kromě určitého typu biblických textů, který si Samaritáni zvolili za svůj a který dále přetvořili, ale tyto samaritánské prvky nejsou v Kumránu doloženy (viz Tov, *Textual Criticism of the Hebrew Bible*, Minneapolis – Assen, str. 97-100; zejména str. 97: „The so-called pre-Samaritan texts are thus no Samaritan documents“).

Debata o možných samaritánských prvcích v kumránských textech se znovu rozvířila před několika lety, kdy se objevil fragment textu Deut 27:4b-6, údajně z Kumránu, který místo hory Ebal (Masoretský text) uvádí horu Gerizim. Zde je ale velice pravděpodobné, že se nejedná o prvek samaritánské teologie, ale o původní čtení, dochované i v jiných starověkých nesamaritánských pramenech, které bylo v masoretském textu přeznačeno na horu Ebal. K tomu viz např. Charlesworth, „What is a variant? Announcing a Dead Sea Scroll Fragment of Deuteronomy“, *Maarav* 16.2 (2009), p. 201-212, aj. Tento fragment by bylo potřeba v disertaci nějak analyzovat v potřebných souvislostech. Jedná se o jeden z textů Deuteronomia, ze kterého čerpá právě samaritánský dodatek k 10. přikázání.

Ad (5) Specifika Samaritánského pentateuchu

V této části je na 2,5 stranách shrnuto, v čem je SP odlišný od masoretského textu. Toto krátké shrnutí se zdá být napsané především na základě sekundární literatury, nikoli na základě studia textu samotného SP, ačkoli právě to má být – alespoň dle titulu – hlavním tématem disertace.

Str. 46, poslední odstavec „Expanze se objevují nejčastěji ve čtyřech kontextech... všem těmto expanzím je společné vyzdvihování role Mojžíše“. K tomu viz článek Kartveita, který se tématu věnuje: M. Kartveit, „The Major Expansions in the Samaritan Pentateuch – the Evidence from the 4Q Texts,“ in H. Shehadeh – F. Dexinger, *Proceedings of the Fifth International Congress of the Société d'études samaritaines, Helsinki, August 1-4, 2000*, Paris: Geuthner, 2005, p. 117-124.

Ad (6) Analýza textů

Tato část je zaměřena na texty obsahující Desatero. Autorka uvádí, že „všechny texty zde uvedené jsou kopií již publikovaných textů především ze série publikací *Discoveries in the Judaean Desert of Jordan* ... Texty byly přepsány v téže podobě, v jaké je zaznamenali předchozí badatelé na základě přepisu z dochovaných fragmentů.“ (str. 47). Přepisy jsou tedy převzaté odjinud, proto není třeba se v rámci posudku rozepisovat o epigrafické analýze jednotlivých textů. Analýze těchto kumránských textů se věnuje největší část doktorátu (str. 47-123), ale vlastní epigrafická práce na těchto textech zřejmě neproběhla.

Není jasné, proč se tak rozsáhlá část disertace věnuje právě kumránským textům, které nejspíš NEJSOU samaritánské, NEBYLY nalezeny v kontextu samaritánské komunity a NEJEDNÁ se o texty SP, když tématem doktorátu je „starověká teologie Samaritánů: specifická funkce interpolací, duplikací a dalších textových změn v Samaritánském pentateuchu“. Tzv. pre-samaritánské texty z Kumránu byly patrně typem textu, který byl ve starověké Palestině používán nejen Samaritány, ale i v různých židovských skupinách, jak o tom svědčí právě fakt, že tyto texty byly objeveny v židovském kontextu kumránských nálezů. Jedná se o typ textů, na který Samaritáni navázali přidavkem vlastních prvků pomocí expanzí a interpolací, podobně jako s tím pracují pre-samaritánské texty z Kumránu. To je důvod, proč Emanuel Tov nenazývá tyto kumránské texty „proto-samaritánské“, ale „pre-samaritánské“ (E. Tov, *Textual Criticism* ...). Tento terminologický rozdíl se v disertaci nereфлекtuje. Autorka používá termín „proto-Samaritánské texty“ a odkazuje na studii E. Tova z roku 1989

(disertace, str. 41, pozn. 241). Ale Tov později tuto terminologii změnil a zdůvodnil v *Textual Criticism* ... [2001] - tam už používá „pre-Samaritan“, ne „proto-Samaritan“).

Pokud je hlavním cílem disertace studium vývoje textu Desatera (což z názvu disertace nevyplývá) a kumránské texty pro to poskytují dobrý materiál (viz Úvod, str. 7: „cílem je tedy jakási biografie Desatera – rekonstrukce pravděpodobného textového vývoje samaritánského Desatera“), pak by bylo potřeba tuto analýzu uvést v kontextu mezinárodního výzkumu. Právě k tomuto tématu by bylo potřeba zahrnout do diskuse knihu I. Himbaza, *Le Décalogue et l'histoire du texte. Études des formes textuelles du Décalogue et leurs implications dans l'histoire du texte de l'Ancien Testament* (OBO 207), Fribourg – Göttingen, 2004. Zde je Dekalog důkladně analyzován v mnoha textových pramenech, včetně kumránských textů a SP. Tato kniha ale v disertaci není vůbec zmíněna, natož aby se s jejími závěry nějak pracovalo.

Ad (7) Samaritánské Desatero - komparace

V této části autorka přehledně shrnuje rozdíly mezi jednotlivými verzemi Dekalogu a stručně je komentuje. Nejvíce srovnávacího materiálu je z Kumránu. Větší odchylky v SP lze konstatovat ve 4. přikázání, nejvýraznější je ale dodatek k 10. přikázání v Exodu i v Deuteronomiu.

Za mnohem větší pozornost by určitě stálo samaritánské 10. přikázání, které je přidáno navíc v mnohých rukopisech SP k Dekalogu. To je jeden ze zásadních prvků samaritánské teologie, který je v SP navíc oproti ostatním verzím Dekalogu a patří k tzv. samaritánské vrstvě textu. Autorka má pravdu v tom, že pre-samaritánské texty z Kumránu toto 10. přikázání neobsahují. Je škoda, že autorka nediskutuje do hloubky problém datace, ačkoli na str. 144 datuje tento text do herodovského období, konec 1. stol. př. Kr. až začátek 1. stol. po Kr. Dále zmiňuje, že mezi badateli „je zatím rozpor“ (str. 140 a též str. 144); jediným odkazem je v disertaci mnohokrát citovaný Anderson, *The Samaritan Pentateuch* (str. 140, pozn. 330; str. 144, pozn. 335). Autorka neuvádí, mezi kterými badateli je rozpor, reference na jejich práce zcela chybí. Zdá se, že se opět jedná o informaci z druhé ruky, bez hlubší analýzy, ačkoli se to přímo týká tématu disertace. K problematice datování přidání „Samaritánské vrstvy“ (včetně dodatku k 10. přikázání) do pre-samaritánského typu textu v rámci komunity Samaritánů by bylo potřeba důkladně diskutovat datace, které navrhli např. tyto badatelé: J. D. Purvis, *The Samaritan Pentateuch and the Origin of the Samaritan Sect* (Harvard Semitic Monographs 2), Cambridge, Mass., 1968; E. Eshel – H. Eshel, „Dating the Samaritan Pentateuch's Compilation in the Light of the Qumran Biblical Scrolls,“ in S. M. Paul et al. (ed.), *Emanuel: Studies in Hebrew Bible, Septuagint and Dead Sea Scrolls in Honor of Emanuel Tov*, Leiden – Boston: Brill, 2003, str. 215-240; R. Pummer, „The Samaritans and Their Pentateuch,“ in G. N. Knoppers and B. N. Levinson (ed.), *The Pentateuch as Torah. New Models for Understanding Its Promulgation and Acceptance*, Winona Lake: Eisenbrauns, 2007, str. 237-269. Žádná z těchto analýz se v disertaci nediskutuje, ani nezmiňuje.

Dále se uvádí, že „ne ve všech středověkých rukopisech Samaritánského pentateuchu bylo nalezeno 10. přikázání...“ (str. 139). Proč to není ve všech rukopisech? – problém zůstává bez diskuse a bez jakéhokoli pokusu o odpověď. Reference na rukopisy SP, ve kterých toto přikázání je a ve kterých ne, zcela chybí. Nejspíš opět informace z druhé ruky bez další analýzy. Stejná je situace s byzantskými nápisy, které přikázání mají obsahovat (též str. 139) – chybí jakákoliv reference na konkrétní texty.

Celkové zhodnocení disertace

Co se týče formálních aspektů, práce je zpracovaná pečlivě, přehledně a téměř bez chyb. Zaznamenal jsem pouze několik nevýznamných překlepů:

- Str. 21: nadpis odst. 2.: „nápis z dekalogem“ opravit na „s dekalogem“
- str. 38: „jeskyň“ opravit na „jeskyní“

- str. 38 a 49: „Wadi Murabba'at“ se přepisuje s *ajinem*, ne s *alefem*
- str: 45: „sami rozhodovali“, ne „samo rozhodovali“
- str. 118, odst. „Nejvíce společných ...“: „což zle považovat“ opravit na „což lze považovat“

Navzdory formálním kvalitám ale práce zůstává na půl cesty ke kvalitní disertaci. Různé kapitoly působí dojmem, že autorka v průběhu psaní celé práce v podstatě hledala, jak téma uchopit. Text disertace neobsahuje špatné nebo zavádějící informace, ale působí dojmem dobře uspořádaných poznámek z četby k různým tématům týkajících se Samaritánů a některých kumránských textů. To je patrné zejména v prvních částech knihy, kdy se často nepracuje s edicemi pramenů, ale často se shrnuje, co říkají shrnutí jiných.

Tématem práce je starověká teologie Samaritánů, ale vlastní analýza textů, která tvoří skoro polovinu disertace (str. 47-123 v disertaci o 156 stranách!), je zaměřena hlavně na kumránské texty, které byly objeveny v židovském, nikoli samaritánském kontextu, a které neobsahují žádné prvky samaritánské teologie, jak autorka několikrát sama zdůrazňuje (str. 41 a 139). Otázkou pak zůstává, proč se jim tedy věnuje podstatná část disertace? Fakt, že tyto texty neobsahují prvky typické pro SP, ví textová kritika už dávno (viz např. již zmíněný Tov, *Textual Criticism...*, str. 80ff.).

Disertace dokládá, že autorka se v tématu Samaritánů a jejich Pentateuchu celkem dobře zorientovala. Nicméně práce se rozbíhá do různých směrů, ale žádný z nich není prozkoumán pořádně a do hloubky, se vším všudy, v kontextu mezinárodní debaty tak, aby v závěru bylo možné dospět k nějakému opravdu novému poznatku ve světle současného výzkumu. To by mělo být cílem doktorátu. Po přečtení práce tedy zůstává otázka: co je vlastně hlavním přínosem této práce, co bychom nevěděli z práce jiných autorů?

V Praze, dne 29.8. 2018

Doc. Jan Dušek, Ph.D.
Evangelická teologická fakulta UK, Praha
Člen vedení *Société d'études samaritaines*, Paris